

fórum

NÉMETH ZOLTÁN

Biopoétika, genetikai líra

„Élnek a tengerben az alacsonyrendű zoológiai rendszerhez tartozó, csillókkal fedett organizmusok. A különféle szenzuális energiák fölfogására szolgáló differenciálódást megelőző állati érzékszerv a csilló, általános tapintószerv, amely általában véve biztosítja a tengeri külvilág egészéhez való viszonyt. Képzelnék el, hogy ilyesféle csillók fedik az embert, nem csupán az agyát, hanem mindenütt, az egész szervezetét. Specifikus funkcióval bírnak, ingerlékenységük erősen differenciált és rendkívül kifinomult: a szó ingerli őket, kiváltképp a főnév, kevésbé a melléknév, és csak igen kevésbé az ige. Csakis az írásjel, csakis az íráskép, csakis a nyomtatott, fekete betű”¹ – írta Gottfried Benn *Epilógus és Lírai Én* című esszéjében, kb. száz évvel ezelőtt. A Benn által felvázolt világot próbáljuk meg megfordítani, és egy olyan világot, hangsúlyosan szövegvilágot elképzelni, amelyben az ember jelenik meg másként, mint ahogy azt ismerni véljük. Kerüljön a csillókkal fedett ember helyébe a szöveg, amely zsarnokként rákényszeríti akarátát az olvasóra, vagy pontosabban: megváltoztatja az ember önmagáról alkotott képét, önképét.

Az önmagát testek színreviteleként elképzelő szöveg általában akkor válhat forradalmivá és felforgató erejűvé, ha egyrészt új testképek jelennek meg benne, másrészt a testek új elrendezése vált ki felforgató hatást. A testábrázolások iszonyata, a roncsolt, deformált test, a bizarr testképek a külső hatás eredményeként éppúgy létrejöhetnek, mint belső okokból – a tumor, a bőrelváltozások, a kinövések, a csont, a szív, a belek ellenőrizhetetlen mozgásai mind elviselhetetlen terhet raknak a szövegre, amely kulturális beidegződéseink nyomán átrakódik az olvasóra is. (Melyek ezek a kulturális beidegződések? Az evolúciós empátia, amely a faj túlélésének záloga.)

Ha a mi kortárs magyar irodalmunkat nézzük, akkor erre a forradalmi katarzisa egészen eszményi lehetőségeket találunk Bartók Imre prózájában, Nemes Z. Márió, Polgár Anikó, Áfra János és Krusovszky Dénes költészetében. Bartók Imre a testi elváltozások rizomatikus faunáját teremti meg *A patkány éve* (2013) című regényében,² Krusovszky Dénes a Marszűász-mítosz kontextusából teremt döbbenetes testélményt az elvenen megnyűzott ember kettős meztelensége által *A felesleges part* (2011) című verseskötetben.³ Polgár Anikó a szülés által eltorzított női test elemeiből, „a megduzzadt mellek”-ből, „a gyűrött bőr”-ből és „a méhből potyogó,

¹ A *KULTer.hu* és a József Attila Kör által szervezett, *Irodalom és interdiszciplinaritás* kérdéseivel foglalkozó IV. *KULTműhelyek Országos Konferenciáján* (KULTOK), a debreceni MODEM-ben 2015. április 10–11-én elhangzott előadások szerkesztett szövegei.

kiszáradt vérrögök”-ből épít katartikus testet. Nemes Z. Márió bizarr testkompozíciói a posztantropológiai, emberen túli vágy kompozícióiként jelennek meg, Áfra János *Glaukóma* (2012) című verseskötete pedig a címébe emelt betegség által torzítja el a kórt hordozó testet, illetve a látványnak kitett testeket.

A test protézissel való ellátása kiterjeszti azt a komplexumot, amelyet testnek nevezhetünk. Vajon meddig tart a test, és mikortól válik tehetetlen anyaggá? Kezdem azt hinni, minden hulladék, amely emberi szövetet tartalmaz, amelyhez emberi DNS tartozik, s amellyel elárasztottuk a világegyetemet, az voltaképpen test, a mi testünk. Ilyeténképpen ez az amorf test ott gömbölyödik, kint, a bolygóközi térben, mi pedig szinte megfulladunk a testek közé zárva, itt bent, az epicentrumban.

A drog nem más, mint szintetikus hormon, amely a test határait a pszichén belül tolja ki, miközben mechanikája változatlan marad, maximum apró lépésekkel tökéletesedik. A világegyetem szempontjából teljesen mindegy, hogy egy emberi test a 100 métert 15 vagy 9 másodperc alatt futja, hiszen a dolog mechanikája ugyanaz, viszont egészen emberi a testi teljesítményekhez túlságosan is nagy elvárást fűzni. Sokkal erőteljesebb és forradalmibb a pszichén belül megváltoztatni, drogok segítségével, a testről alkotott elképzelésünket, s így – e módosult, elborult aggyal – új konstellációkba helyezni az egész problematikát.

A hús növényi feldúsítása egy olyan túlélőcsomag ígéretével kecsegtet, amely a genetikai információ újragondolására kényszerít. A szaporítószervek természetes kóddal történő kiterjesztése, amely állati és növényi szövet társulásából jönne létre, a protéziskultusz ellenében hat. Mindazonáltal a gyógyszer (drog), a szövet és a protézis esztétikája valóban fontos területeket hódíthat meg az irodalom és a test számára, nem utolsósorban a halhatatlanságot.

A test kiterjesztése mellett a testi viszonyok új konstellációba kényszerítése jelenthet forradalmi lépést. Donatien Alphonse François de Sade a *Filozófia a budoában* (1795) című regényben olyan élvezőgépezeteket, élvezőautomatákat hoz létre, amelyek kiterjesztik a test lehetőségeit, és megsokszorozzák az orgazmusalkalmakat. A rés és a kitöltés legváltozatosabb formációi egy üzekedő, hörgő gépezetet hoznak létre, amelyben az egyén csak mint az élvezetet osztó és az élvezetet megélő sokszorozó futószalag működik. Arno Schmidt *Tudósköztársaság* (1957) című regényében a radioaktív sugárzás által létrejövő különféle emberi, állati és rovarformációk népesítik be az ún. Tudósköztársaságot, emberfejű óriáspók, beszélő kentaurók – amelyek csupán a test kiterjesztéseként funkcionálnak; de egy emberrel csókolózó, sőt szeretkező kentaur lány már testi konstellációként fogható fel, közös organizmusként, a testek közötti hely radikális újrafelosztásaként. Carol Ann Duffy *A világ felesége* (1999) című verseskötetében az első szöveg erotikus jelenetei is ember-állat konstellációra utalnak: „Kopottas bundáját markoltam hajnalig, hiszen / a jó farkast ki nem szeretné, kisleányok?”

A felforgató test azonban esztétikai értelemben semmire sem jó felforgató nyelv nélkül. A felforgató test számára felforgató nyelvet szükséges találni, bizarr nyelvi konstrukciókat. „[M]ilyen különös módon szabadul fel a nyelv! – kiált fel Julia Kristeva az idegen kapcsán – Miután megfosztják anyanyelvének béklyóitól, az idegen, aki egy új nyelvet tanul, a legváratlanabb merészségekre is képes: úgy észbe-li, mint obszcén jellegű kijelentésekre.”⁷⁴ A test genetikájának a nyelv genetikájában kell reprezentálódnia, vagy fordítva, ha szövegekről beszélünk.

A felforgató test temporális elhelyezkedése sok esetben meghatározza a felforgató stratégiai irányait is. Donatien Alphonse François de Sade regényei a jelenben játszódnak, voltaképpen éppen a jelenbe helyezéssel ütnek óriási rést kulturális beidegződéseinken, hiszen kopulációba kényszerített teste az itt és most terepét forgatják fel, saját életünkre vonatkoztatható realitással. Áfra János *Glaukóma*-versei is a jelenben játszódnak, s mint ilyenek, a realitás szintjére helyezik el magukat, egy konkrét társadalmi közegben nyernek világba nyúló dimenziókat. Polgár Anikó 21. századi szülőszobáinak jajgató-vérző női teste szintén a realitásszint erősítésében érdekeltek, amelyet a mitológiai háttér (ógörög istennők szülnék a dunaszerdahelyi kórházban) ellenpontos.

Ezzel ellentétben Bartók Imre és Nemes Z. Márió szövegei többnyire a jövő irreális testképzeteit mutatják be egy felforgató nyelven keresztül, éppúgy, ahogy Arno Schmidt *Tudósköztársasága* is, amely egészen egyedi interpunkció használatával és szövegalkítással tűnik ki. Az utópisztikus és/vagy disztópikus szövegek a testmutációk változatos formáival dolgoznak, egy elképzelt, lehetséges test igézetében, amely túlmutat az emberi dimenziókon. Ez a poszttest felerősíti elképzelésünket szépségről és undorról, megerősíti és lerombolja esztétikai konvencióinkat.

De vajon a test temporalitása felől milyen szerepet kaphat a múlt? Kulcsfogalomként a regresszív líra terminusa adódik, amely virtuális sétát tesz egy lehetséges, elképzelt múltba, a gének közötti kapcsolatok hálójában merítkezik meg. Egy olyan világban, amelyben az evolúciós nyereség egészen más értelmet nyer, és a fajok evolúciós szétválás előtti időszakába vezet, vagyis egyfajta genetikai líra lehetőségével kecsegtet. Ez a költészet az ontogenezis játszmaát modellezi egy alternatív individuumbelfogás nyomán, abban a reményben, hogy ezzel a mai ember érzelmeinek, vágyainak természetéről, a cselekvési kényszerek bonyolult meghatározottságairól legyen hozzáférhető esztétikai tapasztalata.

Jaroslav Flegr az evolúciós biológiáról írott monumentális könyvében több olyan párhuzamra utal az ember és az állat párválasztási stratégiái, szaporodási trükkjei kapcsán, amelyek első olvasásra meghökkentőek lehetnek.⁵ Donatien Alphonse François de Sade egyes művei akár bizonyos, az állatvilágban megszokott viselkedési formáknak az emberire történő rávetítéseiként is értelmezhetők.

De gondoljunk bele, mennyire poétikus és felforgató a bonobó majmok társadalma, s legalább egy regény vagy novellavers erejéig miért ne lehetnének bonobók, egy olyan kastélyban, amelyet a nők irányítanak, ahol minden konfliktus a szexen, a szexuális aktuson keresztül oldódik meg, ahol az egyenrangú aktus egyenrangú a heteroszexuálissal, ahol az anyák és az apák gyermekükkel a hátukon szeretkeznek, lóbálva őket előre-hátra az aktus közben, ahol minden egyed szexmániás.⁶ Képzeljük bele magunkat annak a férfinak az életébe, aki szerelmes lesz egy gólyába, felköltözik a fészekbe, majd párja halála után – az Oszlopos Simeon-i életpályát bevégezve – ott, a gólyafészekben éli le életét, hát nem elég felforgató és poétikus? Nemcsak a nyári naplemente lehet lírai, de ember és barnamedve géneken átívelő szerelme is. Nemcsak egy emberpár, férfi és nő szerelme lehet szenvedélyes és reménytelen, de egy nősténybálna és egy férfi konstellációjáé is, nem beszélve a vakondpatkány és az ember végzetes kapcsolatáról.

A nyelv a test performatív kiterjesztéseként értelmezhető, s mint ilyen, protézis, amely által újrajátszhatóak az evolúció lehetőségei, zsákutcái. Hiszen nem csupán szigorú körvonalakkal rendelkező emberek vagyunk, hanem másokban feloldódó lények, amelyeket magával sodorva egy massa görget, a gének masszája.

JEGYZETEK

1. Gottfried Benn: *Epilógus és Lírai Én* (ford. Kurdi Imre), In Uő.: *Esszék, előadások*, Kijarat Kiadó, Budapest, 2011, 35.

2. „McCarthynek igaza volt. Az áldozatok valóban összenőttek. A szoba egyetlen, négy fal közé szorult, átláthatatlan sűrűségű dzsungel volt. (...) / Az apa gesztenyefává változott. Arca hideg kéreggé vált, karjai gyöngécske ágak voltak, a lába helyén tekerdő irtózatos gyökérzet pedig elveszett a szobát betérítő aljnövényzetben. Egy szempár nézett ki a durva, ropogós bőr repedései közül, kifejezéstelen és színtelen, de emberi szempár. (...) / Az anyuka a gyökerek között hevert, arca rápirulva a törzs alá, egy régi, gyertyafényes vacsora nyomait tükrözve még mindig pontosan kivehető mosolya. Az agy a fű mélyén pihent, vastag tekervényei meg-megremegtek az éledező fotoszintézis következtében. A gyerekek tagjaiból kiserkedő repkény befutotta a falakat, az illatuk Brianben a régi szünidőket idézte fel, amikor a kishűgával megmártóztak az udvaron álló, felfújható, világoskék gumimedencéjükben. Akkor hordott ilyen illatokat a szél. (...) / Stone elborzadva figyelte a család maradványait. Az egész képződmény baljósan lüktetett, mintha egyetlen televényként sóhajtozott volna, úgy eregette magából a párat és a gőzt. Vajon a szívizom automatizmusa volt? Vagy a hajszáterek rángása, amelyek alkalmazkodva az új genetikai programhoz, egyre távolni látszottak? Annyi bizonyos, hogy ezek az emberek még éltek. Tokok voltak csupán, de amit rejtettek, nem volt halott. Stone nem tudta, hogyan csinálták a tettesek, és főként azt nem tudta, hogy miért. (...) / Ebben a pillanatban a kéregben megbúvó fej ráemelte nehéz, kifejezéstelen tekintetét. / Pislogott.” (Bartók Imre: *A patkány éve*)

3. „A lábak belső oldalán a bőrt hosszan felvágjuk, / a sarokcsonttól egy vonalban a végbélnyílásig, / a sarokcsontnál körben is átvágjuk, / ezután a lábánál fogva felakasztják a testet. // A bőrt mindkét kezünkkel lassan húzzuk / lefelé, a hímvesszőnél különösen óvatosan / ejtjük meg a bemetszéseket. A karokat csuklóig / felhasítjuk, s ott ismét körbevágjuk. // Kést inkább csak a fej nyúzása közben használunk, / mert a munka minőségét rontja, ha véletlenül / bevágjuk vagy beszakítjuk. A fejet is egészen / lenyúzzuk, így a testet valósággal kirántjuk burkából.” (Krusovszky Dénes: *Szellős, árnyékos*)

4. Julia Kristeva: *Önmaga tükrében idegenként* (ford. Kun János Róbert), Napkút Kiadó, Budapest, 2010, 34.

5. Például a nőstények számára az ideális szexuális partner biológiailag maximálisan rátermett, megfelelően szexi és egyúttal hajlandó áldozatot hozni, energiát és időt áldozni az utódnevelésre. Az, hogy e hármasságnak megfelelő hímet találjon, azonban eléggé valószínűtlen. Éppen ezért folyamodik az EPC-hez, az extra-pair copulation, vagyis a hűtlenség jelenségéhez, ahol a biológiai apa a rátermett és szexi egyed, a nevelőapa viszont állhatatosságával szerzi meg a nőstényt. A nőstény hűtlenségének megakadályozására bizonyos pókfajták azt a stratégiát találták ki, hogy közösülés után beletörik nemi szervüket a nősténybe. A nőstények ellenreakciója: kutatások során megállapították, hogy az embernél a kisgyerekek, a fiúk első éveikben jobban hasonlítanak apjukra, mint az anyjukra. Egy másik kutatás során megállapítást nyert, hogy az apák többet vizsgálták azokba a gyerekeikbe, akik jobban hasonlítottak hozzájuk. Egy további megfigyelés: a hímek újra és újra, magas frekvenciájú közösülésbe bocsátkoznak, hogy az esetleges félrelépés során a nősténybe jutó spermiumok arányát csökkentsék. (Jaroslav Flegr: *Evoluční biologie*, Academia, Praha, 2009, 283–284.)

6. „Határtalan szexualitásukban minden alkalmat és kifogást felhasználnak arra, hogy bevonják egymást a közös játékba, ebben nincsenek tekintettel sem korra, sem nemre. A nőstények gyakran átölelik egymást, és hosszan merednek egymás szemébe, miközben nagy intenzitással dörzsölik össze duzzadt, rózsaszín nemi szervüket. A hímek sem maradnak le az élvhajzásban, szembe állnak egymással és herezacskóikat ütöztetik, dörzsölik össze, mindezt hangos kiabálás kíséretében. Az idősebbek a fiatalokat is elcsábítják, akik mindig kaphatók a szexuális játékokra. A fiatal hímek sűrűn gyakorolják a pénisszel való vívást is. Néha önkielégítést végeznek, amiben semmi szerepet nem játszik az, hogy egyedül vannak-e vagy társaságban.” (*A szex megszállottjai*, Sulinet Hírmagazin: <http://himagazin.sulinet.hu/hu/eletmod/a-szex-megszallottjai>.)